

відповідати міжнародним стандартам правопорядку. Такі зміни спрямовані на покращення ефективності правоохоронної системи та підвищення довіри суспільства. Пріоритетом є гармонізація із сучасними світовими підходами до забезпечення безпеки та захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Архипенко Л. М. Запозичення в парадигмі синонімічних відношень української фінансової терміносистеми. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71. Т. 1. С. 147–152.

2. Удовіченко Л. Г. «Словник сучасного поліцейського» як інструмент професійної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Наук. журнал. 2024. № 1 (128). С. 413–420.

3. Царьова І.В. Лінгвоцентричний аспект юридичного тексту. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2020. № 39. С. 97–106.

Шептуховський Станіслав Євгенович,

головний науковий співробітник
наукової лабораторії Українського
науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НЕМОВЛЕНІСВИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ АКТІВ

Підставою для юридичної відповідальності будь-якого виду є вчинення діяння. Можливість вважати так надають приписи Конституції України: «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як *правопорушення*» (ч. 2 ст. 58), «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме *правопорушення*» (ст. 61), «[Виключно законами України визначаються...] ... діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» (п. 22 ч. 1 ст. 92).

Діяння може полягати у вчиненні дій чи бездіяльності. Так, у КК України широко вживається конструкція «діяння (дія або бездіяльність)», у т.ч. для визначення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК України – «передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або

бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення»). Приписи зазначеного Кодексу України дозволяють впевнено віднести до *діянь* низку видів *комунікаційних* актів суто мовленнєвого характеру – «поширення *закликів* або *висловлення* заперечення» (Примітка до ст. 111-1); саме *висловленням* наміру є «пропозиція» і «обіцянка» неправомірної вигоди (п. 3 Примітки до ст. 354), безперечно мовним актом є «розголошення» (ст. ст. 132, 145, ч. 3 ст. 154, ст. 159, ст. 168, ст. 189, ч. 2 ст. 209-1, ст. ст. 231, 232, 328, 381, 386, 387, 422). Під кримінально-правовий захист взято (таємницю) телефонних *розмов* (ст. 163). Зрештою *умовляння* є одним зі способів вчинення підбурювачем своєї співучасті у кримінальному правопорушенні (ч. 4 ст. 27), а *змова* – обов'язковою ознакою співучасті (ст. 28 тощо), яка завжди є умисним діянням. Отже, сукупні рухи легень, м'язів гортані та язика, з яких людська істота формує звуки, оформлені у слова, визнаються діяннями, або, якщо бути більш точним – діями, які можуть бути предметом кримінально-правової кваліфікації. Поширеним у КК України є уточнення щодо застосування матеріальної фіксації – «письмова згода» (ч. 1 ст. 84-1, ст. 141, ч. 5 ст. 401 тощо), «письмовий запит» (ст. 232-2), «письмовий дозвіл» (ст. 387), (поширення) матеріалів певного змісту (ч. 2 ст. 109, ст.ст. 110, 258-2, 295, 299), документ (Примітка до ст. 358 тощо), листування (ст. 163). Більш широкими є способи технічного виконання таких юридично-значущих, у т.ч. – за КК України, – дій, як угода, погроза, залякування, згода, прохання, непокора, зізнання, замовлення (вбивства, тяжкого тілесного ушкодження), (завідомо неправильний) переклад, образа (честі і гідності; почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями), пропаганда, голосування. Деякі з них можуть вчинятися як усно, так і письмовим текстом, але більшість – в принципі у будь-який спосіб, здатний забезпечити юридично значущу (в наведених прикладах – здебільшого протиправну) комунікацію – із потерпілим, співучасниками чи масову.

Отже, говоріння та написання є юридично значущими формами поведінки, вчинками, діями. Однак, по-перше – мова не вичерпується цими засобами, по-друге – не можна відкидати значення невербальної комунікації. Такі немовленнєві, нетекстові засоби передбачені законодавством.

Так, «Управління строем здійснюється командами та розпорядженнями, які подає командир голосом, *сигналами* та *особистим прикладом* і які передаються за допомогою

технічних і рухових засобів» (абз. 1 ст. 16 Стрйового статуту Збройних Сил України); «У разі якщо дозволяють обставини, командир (начальник) перед застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів або зброї повинен *голосом чи пострілом угору попередити* про це особу, проти якої можуть бути застосовані такі заходи» (ч. 3 ст. 22-1 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України). Семантичну систему становлять дорожні знаки, сигнали регулювальника дорожнього руху (які, крім поданих положенням корпусу, руками, жезлом або диском жестів із задалегідь визначеним значенням, привернення уваги свистком, можуть становити «інші сигнали, зрозумілі водіям і пішоходам» (п. 8.8 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306); важливим є значення (попереджувальних) сигналів, які подають учасники дорожнього руху (п.п. 9.1 – 9.12 вказаних Правил). Зрештою, самостійне правове значення предмету чи засобу правопорушення можуть становити символи (ст. 338 КК України), в т.ч. прапори (ст. 339 КК України), знаки організацій (ст. 435), символіка (ч. 3 ст. 160, ст. ст. 436-1, 445), пофарбування (санітарних транспортних засобів – ст. 435 КК України).

Цікавими прикладами юридично значущої *бездіяльності* є «мовчазна згода» представників держави (Примітка 1 до ст. 127 «Катування»), неповідомлення назви і порту приписки капітаном судна (ст. 285 КК України).

Відомою правникам проблемою є так звана якість законодавства, юридична визначеність. Досягнення такої визначеності мовленнєвими засобами дається суб'єктам нормотворення непросто. Однак подані вище приклади вказують, що відповідальність – як позитивна (встановлення меж дозволеного), так і негативна (несприятливі правові наслідки для порушника цих меж) – фактично спирається на встановлення юридичного значення застосування суб'єктами такої відповідальності знакових систем, відмінних від мови у її повсякденному розумінні (говоріння та відтворення слів у виді тексту). Рухи палички диригента оркестру, тактичні жести (піднятий вгору кулак командиру військового підрозділу тощо), сигнали цивільної оборони (повітряна тривога) є комунікаційними діями, що мають правове значення та не можуть бути проігноровані учасниками правовідносин. Однозначність інтерпретації відповідних сигналів досягається попереднім засвоєнням системи позначень всіма учасниками

комунікації та, в неабиякій мірі – звуженням контексту їх застосування (шикування, спортивне змагання, дорожній рух, бій). Однак, як і з мовленнєвими засобами, тут однозначність є не завжди досяжним ідеалом. Тому іноді невербальні акти можуть не вважатися подіями у деяких видах правовідносин. Так, якщо згадані вище команди, розпорядження та попередження командира можуть здійснюватися як голосом, так і *в інший спосіб*, його наказ може бути відданий «усно або письмово, у тому числі з використанням технічних засобів зв'язку», імовірно саме тому, що такий наказ «повинен бути сформульований чітко і не може допускати подвійного тлумачення» (ст. 35 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України). Невиконання саме наказу (однозначного, чіткого, вербально оформленого), а не інших владних рішень командира, становить непокору як кримінальне правопорушення (ст. 402 КК України).

Питання про межі предмету мовознавства є темою наукової дискусії. Однак, в цілому існує консенсус щодо мовознавства (лінгвістики) як науки, що вивчає мову. В свою чергу, мова, так само в рамках вказаного консенсусу, охоплює широке коло засобів передачі інформації. Широке, але не всеосяжне. Мова є лише однією з багатьох знакових систем. Видається, що насправді вона є знаковою мета-системою, оскільки включає декілька автономних (мовних) знакових систем. Але людьми використовуються, а отже – мають соціальне і правове значення – також *немовні* знакові системи, а так само змішані чи квазімовні системи (напевно – деякі криптографічні засоби, азбуку Морзе, національні жестові мови). Співвідношення законодавчо визначених систем позначень із українською мовою є різним.

Якщо **не** включати до мови (імовірно – писемності) не охоплені алфавітом і знаками пунктуації – графічні зображення (на кшталт: державний герб, знаки однострою, символи державних установ, грошові знаки), жести, спеціальні звукові сигнали (сигнал початку аудиторних занять чи заводської зміни, мелодія державного гімну, спеціальний звуковий сигнал оперативних транспортних засобів), – тоді слід визнати, що правове регулювання вдається до **використання немовних засобів**, а правозастосування – до оцінки правових наслідків їх вживання. У такому разі вивчення цих засобів має становити частину предмету юридичної науки, а самі вони – тлумачитися однозначно і відповідати вимогам юридичної техніки.

Якщо навпаки – говорити про такі, невербальні, знакові системи як про складову мови, вивчати їх у складі мовознавства, лінгвістики – тоді слід досліджувати закономірності їх розвитку і формувати висновки щодо мовної норми, вимоги до конгруентності контексту, несуперечливості, послідовності, «граматики» як правил взаємного впливу елементів, темпу та ритму, забезпечити пізнання етимології, стилістики, і, найважливіше – лексикології і семантики. Виникне потреба у забезпеченні такого підходу міждисциплінарними сферами пізнання, на кшталт юридичної термінології та правової пропаганди. Є і більш практичні наслідки такого підходу – невербальні, але мовні транзакції могли би розширити предмет лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи мовлення. Наразі її об'єктом є лише (поданий в усному чи письмовому виконанні) текст.